

УДК 351.76

Татомир І.Л.

кандидат економічних наук,

доцент кафедри теоретичної та прикладної економіки

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ ІНСТИТУЦІЙ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

A ROLE OF INTERNATIONAL INSTITUCIY IS IN PROVIDING OF QUALITY OF HIGHER EDUCATION

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто діяльність міжнародних організацій та інтеграційних об'єднань як суб'єктів, що регулюють процеси в сфері освітніх послуг транснаціональної спрямованості. Показано, яку важливу роль вони відіграють у забезпеченні якості освіти та встановленні контролю за її дотриманням. Запропоновано структурно-логічну схему міжнародного інституційного середовища формування наднаціональної освітньої системи.

Ключові слова: академічна мобільність, транснаціональна освіта, інтернаціоналізація, франчайзинг, Болонська угода, Лісабонська стратегія.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрена деятельность международных организаций и интеграционных объединений как субъектов, что регулируют процессы в сфере образовательных услуг транснациональной направленности. Показано, какую важную роль они играют в обеспечении качества образования и установлении контроля за ее соблюдением. Предложено структурно-логическую схему международной институциональной среды формирования наднациональной образовательной системы.

Ключевые слова: академическая мобильность, транснациональное образование, интернационализация, франчайзинг, Болонское соглашение, Лиссабонская стратегия.

ANNOTATION

In the article activity of international organizations and integration associations is considered as sub"ektiv, that regulate processes in the field of educational services of transnational orientation. It is rotined, what important role they play in providing quality of education and set control after its observance. It is offered structurally logical chart of international instituciynogo envrionment of forming of the nadnacional'noy educational system.

Keywords: academic mobility, transnational education, internationalization, franchayzing, Bolonska agreement, Lisabonska strategy.

Постановка проблеми. У соціально-економічному та правовому полі глобальних та європейських тенденцій масифікації системи вищої освіти ключовим трендом стає зростаюча диверсифікація навчальних закладів, освітніх програм та форм навчання, що неухильно веде до появи нових освітніх агенцій, міжнародне розмаїття яких з точки зору їхніх цілей та історичного і культурного контексту покликане забезпечити нав'язування власної стратегії освітньої експансії, яка рідко переслідує цілі покращення академічної якості.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Основні критерії та тенденції вищої освіти в міжнародних і регіональних аспектах проаналізували В.О. Головка, С.О. Гримблат, В.А. Пасічник, А.М. Хохлов та ін. Автори більш детально

підійшли до питань узагальнення регуляторних актів і погоджувальних документів міжнародних зібрань. У своїх дослідженнях проблеми встановлення та формулювання закономірностей міжнародних інтеграційних процесів у сфері освітніх послуг за такими напрямками, як фінансування, правове забезпечення, організація (структуризація) та визначення умов торгівлі охопили В. Гайрапетян, А. Семенова, В. Татарчук та ін.

Лише поява на національному ринку освітніх послуг транснаціональної спрямованості змусила чимале число економістів та освітян звернути увагу на проблеми покращення їх академічної якості. Так, С. Вербицька, О. Бражник, М. Згуровський, О. Цюк, С. Ніколаєнко дослідили диверсифікацію міжнародних суб'єктів забезпечення вищої освіти та зумовленість їхніх дій сучасними підходами до реалізації концепції якості вищої освіти.

Цілі статті полягають в аналізі діяльності міжнародних організацій та інтеграційних об'єднань, що регулюють процеси в сфері освітніх послуг та їх групуванні за рівнями забезпечення якості.

Виклад основного матеріалу. Якість освітніх послуг слід розглядати як основний критерій та показник дієздатності й конкурентоспроможності ВНЗ на наднаціональному рівні. Домінантними цілями якісної освіти необхідно вважати наступні: усунення недобросовісної конкурентної боротьби на ринку та захист споживачів від неякісних освітніх послуг, позиціонування навчальних закладів на міжнародній арені, отримання валідних академічних ступенів та кваліфікацій, які будуть затребувані міжнародним ринком праці тощо. У зв'язку з цим виникає потреба в реалізації додаткових національних ініціатив, зміцнення співпраці в глобалізованому освітньому просторі, а також підвищення рівня інформованості про процедури та системи забезпечення якості, акредитації та визнання кваліфікацій.

Однак, міжнародна освітня спільнота сьогодні сходиться на думці, що немає і не може бути абсолютно ефективною інтернаціональною системою забезпечення гарантії якості вищої освіти. Кожна країна вирішує це питання з врахуван-

ням особливостей її національної системи, але ми не повинні в цьому питанні обходити світовий та загальноєвропейський досвід, а найшвидше об'єднатися з існуючими інституціями як національного, так і міжнародного рівня [1].

Уже в 2003 році була зроблена перша спроба ідентифікувати суб'єкти, які зацікавлені в забезпеченні якості вищої освіти. К. Ватті визначає групу з чотирьох учасників: 1) уряд держави; 2) національні аудиторські й акредитаційні агенції; 3) ВНЗ; 4) професорсько-викладацький склад. У 2008 році К. Трембле доповнила цей перелік ще трьома суб'єктами: 1) студенти і їх батьки; 2) роботодавці; 3) суспільство [2, с. 278]. Додатково до означеного переліку зацікавлених осіб С. Вербицька [3, с. 82] пропонує зарахувати ЗМІ, глобальні і регіональні мережі аудиторських і акредитаційних агенцій та міжнародні організації, які займаються проблемою розвитку вищої освіти (ЮНЕСКО, Світовий банк, ОЕСР).

У відповідності до запропонованої схеми міжнародного інституційного середовища формування наднаціональної системи освіти розглянемо ключові суб'єкти більш детально (рис. 1).

Найстарішою загальноєвропейською організацією, яка ініціює програми та проекти в сфері освіти з метою приведення освітніх систем своїх країн у відповідність до європейських норм і передової практики є Рада Європи (1949 р.). Вона надає величезне значення культурі й осві-

ті у вихованні поваги до культурного розмаїття при спільності європейських цінностей.

Революційним у сфері європейської вищої освіти став Болонський процес. Його початок можна віднести ще до середини 1970-х років, коли Радою міністрів Європейського союзу була прийнята резолюція про першу програму співробітництва в сфері освіти. Болонська угода 19 червня 1999 року задекларувала необхідність дотримання умов збільшення конкурентоспроможності і привабливості європейської вищої освіти, сприяння мобільності студентів, полегшення працевлаштування за рахунок введення системи, що дозволяє легко визначити рівень підготовки та ступінь випускників. Ще однією важливою метою, яка була поставлена з самого початку, стало забезпечення високої якості навчального процесу. У процесі множинних зустрічей міністрів освіти були розроблені основні положення єдиного освітнього процесу.

Основним документом, який охарактеризував виклики перед якими стоїть освіта ХХІ століття стала «Біла Книга освіти та професійної підготовки – Навчання та вдосконалення – На шляху до суспільства, що навчається» (1995 р.). У ній було представлено п'ять загальних завдань, які стосувалися зближення школи і виробництва, боротьби з крайнощами (надання другого шансу закінчення школи), знання трьох мов Спільноти, рівноправності матеріальних інвестицій та витрат на освіту.

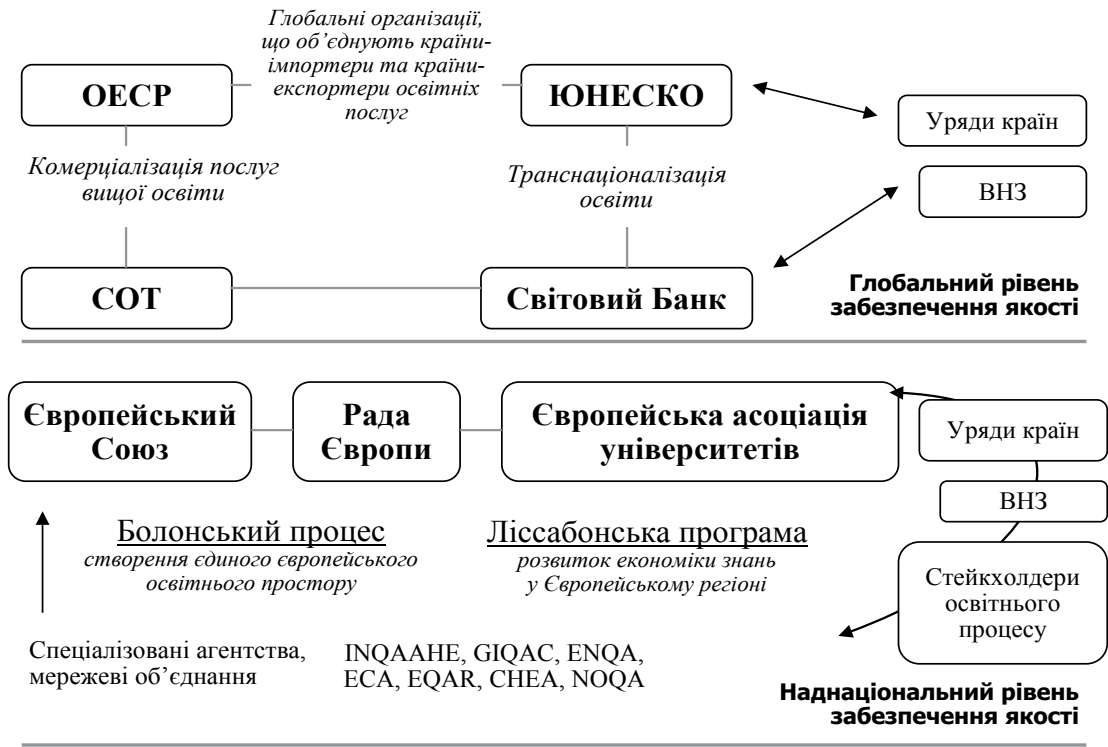

Рис. 1. Міжнародне інституційне середовище формування наднаціональної системи освіти*

*Примітка. INQAAHE – Міжнародна мережа агентств по забезпечення якості у вищій освіті; GIQAC – Глобальна ініціатива із забезпечення якості; ENQA – Європейська мережа гарантії якості вищої освіти; ECA – Європейський консорціум з акредитації; EQAR – європейський реєстр агентств із забезпечення якості; CHEA – Рада з акредитації ВНЗ; NOQA – Скандинавська асоціація із забезпечення якості вищої освіти.

У 2000 році в Лісабоні Європейський Союз окреслив Лісабонську стратегію – документ, який визначив необхідні економічні та суспільні зміни для досягнення Європою успіху у світі. Відповідно до нього, передбачалося проведення спільних заходів європейських держав із метою побудови суспільства знань і конкурентноздатної економіки. У лютому 2002 року рада Європейського Союзу ухвалила програму розробки майбутніх ключових завдань освіти. Було визначено три стратегічні завдання: поліпшення якості ефективності систем освіти та професійної підготовки в ЄС, полегшення доступу до системи освіти та професійної підготовки для всіх, ширше відкриття системи освіти та професійної підготовки [4].

Ще однією провідною організацією міжнародного рівня стала **Європейська асоціація університетів (European University Association – EUA)**. Вона є найбільшою і найвпливовішою організацією, що представляє університети в Європі через систему глобального партнерства. Заснована в 2001 році й налічує більше ніж 850 членів у 47 країнах. Сфера її діяльності пов'язується з побудовою Європейської зони вищої освіти в рамках Болонського процесу, інтернаціоналізацією освітнього простору та наукових досліджень, полегшенням мобільності студентів, розширенням їхнього працевлаштування, а також підвищенням якості роботи європейських ВНЗ, збереженням культурного та лінгвістичного багатства Європи.

Для розробки стандартів і рекомендацій із забезпечення якості освіти (European quality assurance standards and guidelines – ESG), які покликані надати допомогу і визначити орієнтири як для вищих навчальних закладів при розробці своїх власних систем забезпечення якості, так і для агенцій, які здійснюють незалежні перевірки була утворена за участю 40 країн у 2000 р. **Європейська мережа гарантії якості вищої освіти (European Network Quality Assurance – ENQA)**. З позиції останньої за необхідне вбачається потреба в:

- проведенні незалежних зовнішніх оцінок агентств-членів ENQA у форматі Європейських стандартів і принципів для забезпечення якості (ESG);
- дотриманні кваліфікаційних рамок та досягненні очікуваних освітніх результатів;
- визнанні попереднього навчання;
- розширенні інтернаціоналізації та мобільності;
- задоволенні попиту на достовірну інформацію про програми підготовки, навчальні підрозділи ВНЗ і т.д.

Розвиваючи усталені роками традиції співпраці, п'ять скандинавських країн – Данія, Фінляндія, Ісландія, Норвегія і Швеція створили власну Скандинавську асоціацію із забезпечення якості вищої освіти (NOQA), яка ініціювала проект із спільного визнання кваліфікацій між скандинавськими агентствами щодо забез-

печення якості і акредитації. Усі її регіональні мережі тісно співпрацюють з ENQA.

У 2005 році Україна приєдналася до Болонського процесу і взяла на себе зобов'язання проводити роботу з приведення якості національної освіти у відповідність до європейських стандартів, а з 4 березня 2008 р. вона є повноправним урядовим членом Європейського реєстру забезпечення якості (EQAR). Індивідуальними асоціативними членами Асоціації університетів Європи стали Київський Університет імені Бориса Грінченка, Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля, Національний університет «Острозька академія».

У межах наднаціонального рівня діє, так звана, **Міжнародна асоціація університетів (International Association of Universities – IAU)**. Вона заснована в 1950 році при ЮНЕСКО і об'єднує заклади вищої професійної освіти в 150 країнах, а також міжнародні, національні та регіональні структури в сфері освіти. Асоціація є найбільшим у своєму роді форумом, на базі якого проходить регулярне обговорення досягнень, проблем та перспектив вищої освіти, а також обмін професійним досвідом. В основу її діяльності покладено принципи академічної свободи щодо розповсюдження, утворення і поширення знань, самостійності, які стосуються автономії навчальних закладів та свободи академічної мобільності, заохочення розвитку міжкультурного спілкування й інтернаціоналізації знань. Членство в МАУ здобули й українські ВНЗ, а саме Класичний приватний університет, Національний університет харчових технологій, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського та ін.

У 1991 р. була заснована **Міжнародна мережа агентств гарантії якості вищої освіти (The International Network for Quality Assurance Agencies in Higher Education – NQAANE)**, яка налічує 265 членів із 92 країн. Вона являється першою визаною і найбільш масштабною організацією, що займається питаннями теорії і практики оцінки якості вищої освіти у всьому світі. Ключовими цілями її діяльності вважаються наступні: просування наукових досліджень у сфері систем менеджменту якості вищої освіти та їх ефективності, надання консультативної підтримки членам мережі у визначенні стандартів діяльності ВНЗ за межами національних кордонів та інформування з питань визнання міжнародних кваліфікацій.

Серед числа фінансових інституцій міжнародного рівня доцільно виділити **Світовий Банк**, який надає консультаційну допомогу та підтримку урядам країн у питаннях покращення якості освітніх послуг, ефективності роботи національних освітніх систем, акредитації ВНЗ, їх подальшої автономізації та розвитку науково-технічної бази. Банк у співробітництві з державними органами, представництвами ООН, донорами, неурядовими організаціями

й приватним сектором допомагає країнам, що розвиваються, досягти мети загальної освіти. Сьогодні він фінансує [5] 158 проектів у сфері освіти в 83 країнах.

Для вироблення механізмів регулювання глобальної системи освіти була створена спеціальна міжнародна організація ЮНЕСКО, яка нині охоплює 193 країни. Як спеціалізована установа Організації Об'єднаних Націй вона відіграє роль важливого партнера в забезпеченні необхідної основи розвитку і регулювання трансграничної торгівлі освітніми послугами. Вона є ініціатором багатьох міжнародних програм та проектів щодо формування засад якісної системи освіти. За її ініціативою було утворено Глобальний Форум з міжнародної якості, акредитації та визнання кваліфікацій, ухвалено шість регіональних конвенцій з визнання кваліфікацій (оцінювання якості освіти), які ратифіковані понад 100 державами-членами і стали ядром Болонського процесу, розроблено пілотний проект з відкриття порталу провідних ВНЗ (2006 р.) з метою надання достовірної і повної інформації про авторитетні ВНЗ світу.

26 березня 2013 р. в Парижі на 191 сесії ООН з питань освіти і культури було розроблено Глобальний нормативно-правовий акт, який створив нові рамки для динаміки процесів інтернаціоналізації та відіграв ключову роль в обміні передовим досвідом між регіонами в цілях розвитку потенціалу для визнання кваліфікацій і гарантії якості. У його основу було закладено наступні принципи [6, с. 6]:

- збереження культурної ідентичності різних країн та повага до специфічних особливостей національних систем освіти;
- сприяння міжнародній співпраці в сфері вищої освіти шляхом усунення перешкод для мобільності студентів і академічних працівників;
- сприяння справедливому визнанню кваліфікацій та формування освітньої політики покликаної забезпечити економічні перетворення в кожній країні.

При його розробці експерти виокремили чотири групи проблем регіонального та глобального характеру, які є актуальними при формуванні наднаціональної освітньої системи. **Першу групу** склали проблеми *академічного характеру*, які пов'язані з різноманіттям систем вищої освіти у всьому світі, різними вимогами до викладу, традиціями та відмінностями між рівнями розвитку механізмів гарантії якості, кваліфікаційними рамками, оцінками результатів навчання. **Друга група** представлена *етичними проблемами* (проблемами справедливості), де в якості загрози виступає процес «відпливу інтелекту». До них долучаються проблеми, які пов'язані з діяльністю не цілком легально функціонуючих університетів та організацій, що займаються питаннями акредитації. *Проблеми політичного характеру*, які становлять **третю групу**, асоціюються із небажанням окремих міждержавних структур підтримувати партнерські взаємини. В основу **четвертої групи** покладено *проблеми використання людських і фінансових ресурсів* між країнами-членами, оскільки не завжди більш розвинуті регіони готові надати підтримку менш розвинутим.

ЮНЕСКО спільно зі Світовим банком розробили проект Глобальної ініціативи із забезпечення якості з метою створення міжнародної програми підтримання освіти в країнах, що розвиваються, Східній Європі та Середній Азії.

Провідною міжнародною організацією, яка переслідує цілі комерціалізації освітніх послуг стала **Світова організація торгівлі (СОТ)**. Саме вона найбільше зацікавлена в безперешкодному їх імпорту та експорту в рамках правового поля її протоколів. Згідно Генеральної угоди з торгівлі послугами (ГАТТС) виділяють чотири шляхи постачання освітніх послуг (табл. 1). Противники такої торгівлі відзначають, що більш розвинуті держави таким чином забезпечують ринки для власної освітньої індустрії, заповнюючи міжнародний освітній простір, так звані «фабрики дипломів». Однак панує й інша позиція, згідно якої освіта за кордоном

Таблиця 1

Шляхи постачання освітніх послуг відповідно до Генеральної угоди з торгівлі послугами

Спосіб постачання	Роз'яснення	Приклад
Транскордонне надання послуг	Послуга надається на території країни-члена з території іншої-країни члена	Дистанційне навчання «Віртуальні університети» Навчальне програмне забезпечення Корпоративні тренінги з використанням ІКТ
Споживання за кордоном	Послуга надається за межами території країни-члена надавача послуги отримувачу послуги на території його країни-члена	Виїзд студентів в інші країни для навчання
Комерційна присутність	Послуга надається на території країни-члена через комерційну присутність надавача послуги	Відкриті університети чи кампуси Компанії, що пропонують мовне навчання Приватні компанії, які здійснюють професійне навчання та тренінги
Присутність фізичної особи	Послуга надається на території країни-члена, надавач послуги присутній у вигляді фізичної особи	Професорсько-викладацький склад та працівники наукових установ, що працюють за кордоном

Складено автором на основі: [7, с. 7]

та імпортована освіта для більшості осіб є чи не єдиною можливістю отримати якісні освітні послуги безпосередньо в себе на батьківщині. Тому за доцільним вбачається не заборона лібералізації такої торгівлі, а використання її переваг при наявності контролю над небажаними наслідками.

Лідером у торгівлі освітніми послугами є **організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР)**, яка орієнтується на ринковий підхід розвитку освіти. Команда аналітиків ОЕСР активно займається аналізом стратегій інтернаціоналізації інституційного рівня в різних країнах на предмет їх впливу на рівень забезпечення якості освіти. Важливою їх заслугою стало ініціювання міжнародного моніторингу якості вищої освіти, розроблення методології проведення процедур самоаналізу та інспектування процесів інтернаціоналізації інноваційних ВНЗ. Суттєвим напрямом у забезпеченні галузі вищої освіти і визнання академічних кваліфікацій та дипломів стали «Директиви із забезпечення якості в сфері транснаціональної вищої освіти».

У червні 2006 року в Афінах за участю міністрів освіти країн-членів ОЕСР відбулася зустріч на якій обговорювалися проблеми диверсифікації освітніх провайдерів, конкурентної боротьби провідних ВНЗ та їх першості у світових рейтингах. За результатами перемовин у січні 2008 року високо посадовцями був запропонований проект АНЕЛО (*Assessment of High Education Learning Outcome*). Це перший масштабний міжнародний пілотний, інноваційний проект ОЕСР щодо дослідження якості вищої освіти студентів, які навчаються в різних мовних, культурних та інституціональних контекстах у ВНЗ 16 країн 5 континентів. У цілому у даному проекті взяли участь 248 навчальних закладів та близько 23 000 студентів із країн-учасниць. Він скерований на оцінку навиків і вмінь та їх застосування в контексті максимального наближення до майбутньої професійної практики. Для урядів країн, що беруть у ньому участь, він цікавий тим, що на основі отриманих даних стає можливою побудова доступної моделі розвитку освітньої системи, підвищення якості стандартів освіти та навчання, адже його часто розглядають як альтернативу міжнародним рейтингам ВНЗ.

Для здійснення спільного контролю за якістю транснаціональної освіти, тобто програм вищих навчальних закладів однієї країни, що пропонуються на освітньому ринку інших країн у 1995 р. було утворено **Глобальний альянс транснаціональної освіти (Global Alliance for Transnational Education – GATE)**, який охоплює провідні бізнес-корпорації, вищі навчальні заклади та урядові структури. Дана організація передбачає декілька видів угод між ВНЗ:

- *франчайзинг* – організація спільної діяльності навчальних закладів з використанням репутації та досвіду вузу-франчайзера на умовах

договору комерційної концесії з приводу формування пропозиції та надання освітніх послуг, виробництва і просування навчально-методичних продуктів на зовнішні й внутрішні ринки у відповідності до попередніх домовленостей;

- *програми-близнюки* – договори між ВНЗ різних держав стосовно побудови навчального процесу на спільних програмах, за умов використання обома сторонами одних і тих підручників, складання однакових екзаменів тощо;

- *спільне визнання програм* – автоматичне зарахування студентів на програми навчальних закладів інших країн з подальшим визнанням отриманих оцінок за кордоном. На відміну від попередніх домовленостей навчальні заклади не розробляють спільних програм.

Наприкінці 90-х рр. ХХ ст. учасники ГАТО розробили, так званій, «кодекс» для здійснення міжнародних освітніх послуг в основу якого лягли десять принципів реалізації транснаціональної освіти [8, с. 5].

Принцип 1. Цілі і завдання. Транснаціональні освітні програми повинні мати чіткі і зрозумілі цілі та завдання котрі є зрозумілими для студентів і відповідають спеціалізації університету – провайдеру освітніх послуг.

Принцип 2. Стандарти. Університет – провайдер транснаціональної освіти має гарантувати студентам, які навчаються за транснаціональними програмами, що вони відповідають стандартам і критеріям якості безвідносно до місця та технологій їх реалізації.

Принцип 3. Законодавство й етика. Транснаціональна освіта має відповідати законодавству і підтримуватися країною походження студента.

Принцип 4. Набір студентів. Інтереси студентів, які навчаються за транснаціональними освітніми програмами повинні повністю враховуватися щодо справедливого й етичного ставлення до них.

Принцип 5. Людські ресурси. Університет – провайдер повинен мати достатню кількість висококваліфікованих викладачів і обслуговуючого персоналу для реалізації та забезпечення транснаціональних програм. Їх діяльність має систематично оцінюватися й контролюватися.

Принцип 6. Матеріальні й фінансові ресурси. Університет – провайдер має гарантувати наявність адекватного середовища й ресурсів для транснаціональної освіти, а також те, що зазначені ресурси зберігатимуться протягом всього періоду навчання студентів.

Принцип 7. Навчання. Транснаціональні освітні програми і методи навчання повинні відповідати з педагогічної точки зору вимогам студентів.

Принцип 8. Підтримка студентів. Університет – провайдер має гарантувати, що студенти забезпечуються адекватною підтримкою для досягнення максимального успіху в освоєнні транснаціональних освітніх програм.

Принцип 9. Оцінювання. Транснаціональні освітні програми мають систематично проходити

ти відповідний контроль та оцінювання з метою подальшого вдосконалення.

Принцип 10. Треті сторони. За наявності трьох сторін, насамперед, агентів та інших організацій, що залучені університетом – провайдером для реалізації транснаціональних освітніх програм, стосунки між ними мають оформлюватися в письмовому вигляді з чітким визначенням ролей та відповідальності кожної сторони в спільній діяльності.

На Лондонському семінарі «Забезпечення якості в транснаціональній вищій освіті: від слів до діла» [9, с. 159], який відбувся в 2008 році були розглянуті різні аспекти забезпечення якості, які доцільно застосовувати до ТНО. Учасники семінару одностайно прийшли до висновку, що за забезпечення якості ТНО несуть спільну відповідальність усі органи в країні, в якій пропонується така освіта та в країні базування постачальників цієї освіти. Стосовно освіти, яка пропонується європейським простором вищої освіти за механізм забезпечення якості ТНО і ефективність її реалізації повинні здійснювати контроль ENQA, EUA, EURASHE, ESU. Крім того, усі ВНЗ мають з однаковою строгістю підходити до механізмів забезпечення якості для усіх програм незалежно від шляхів їх представлення (включаючи ТНО).

Висновки. Отже, як бачимо, наднаціональна вища освіта з огляду на її інтернаціональний характер потребує відповідної реакції міжнародної спільноти щодо визнання результатів навчання за кордоном та забезпечення належного рівня її якості з метою недопущення недобросовісної конкурентної боротьби між освітніми провайдерами. Наявність на ринку означених у роботі провідних міжнародних організацій, інтеграційних об'єднань та їх групувань є свідченням того, що якісна складова стає домінан-

тою в інституційній академічній ієрархії системи вищої освіти.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Рішення Колегії Міністерства освіти і науки України від 2 червня 2005 р. Протокол N 5/3-6 «Про вдосконалення системи акредитації як механізму забезпечення якості освіти на рівні вимог міжнародної освітньої спільноти».
2. OECD. Tertiary Education for the Knowledge Society – Vol. 1. – Paris: OECD, 2008. – 259-324 p.
3. Вербицька С. Забезпечення якості вищої освіти в умовах інтернаціоналізації глобального освітнього простору / С. Вербицька // Порівняльно-педагогічні студії. – 2010. – № 3-4. – С. 78-86.
4. Селятицький М. Міжкультурна освіта у світлі документів Ради Європи та Європейського Союзу [Електронний ресурс] / М. Селятицький. – Режим доступу: http://www.zippo.net.ua/index.php?page_id=588.
5. Сайт «ER». Мировая экономика: новости, статьи, статистика. Всемирный банк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ereport.ru/articles/organiz/wbank.htm>.
6. Предварительное исследование технических и правовых аспектов целесообразности глобального правового акта о признании квалификаций высшего образования. – 26 марта 2013 г. – 191 сесия ООН по вопросам образования и культуры. – Париж, 2013. – 9 с.
7. Анализ рисков и потенциальных возможностей российского образования в условиях присоединения к ВТО / Под ред. М.В. Ларионова. – М.: Издательский дом ГУ ВШЭ, 2007. – 188 с.
8. Авшенюк Н.Н. Забезпечення якості транснаціональної вищої освіти в розвинутих англійських країнах / Н.Н. Авшенюк // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи – 2011. – Випуск 28. – С. 3-8.
9. Bologna Seminars «Quality Assurance in Transnational Higher Education: From Words to Action». – London, 1-2 December 2008. – P. 158-162.